
Voor God en vaderland.

---

*De Limburgse
Katholieke kerk in
verzet*

Annelieke de Natris

Studentnummer : 3821544

Begeleider : Helen Grevers.

*OSIII :
Nederlands verzet tijdens de
Tweede Wereldoorlog.*

Aantal woorden : 9480

4 juni 2014.

*Wer ens kume de daag van de vrede,
geleje is den alle leid.
We hubbe nag moed en vertrouwen,
in God de nog altied besteid.
Want waat er aug met os gebeure
God bleif toch nach altied bestaon.¹*

---

¹ Lied 'Ach Holland' uit dagboek F. Theunissen via *Het geheugen van Nederland*.

http://resources21.kb.nl/gvn/EVDO01/pdf/EVDO01_ROE01_140B.pdf

Inhoudsopgave

Inleiding	4
1. Een Katholieke samenleving en de wortels voor verzet	7
1.1 <i>Religie vanaf het begin van de 20ste eeuw.</i>	7
1.2 <i>Arbeid, economie en migratie.</i>	10
1.3 <i>Politiek klimaat</i>	12
2. Verzet met de goedkeuring van God	16
2.1 <i>De houding van de bezetter</i>	17
2.2 <i>De reactie van de Katholieke kerk</i>	19
3. Van voorzichtige onderduikhulp naar georganiseerd verzet	22
3.1 <i>Het begin van verzet : krijgsgevangenen en geallieerde piloten.</i>	22
3.2 <i>Toenemende repressie, meer onderduikers</i>	24
3.3 <i>De gevolgen voor de kerk</i>	28
Conclusie	31
Literatuurlijst	33

Voor god en vaderland.

De Limburgse Katholieke kerk in verzet.

De Tweede Wereldoorlog is een emotioneel hoofdstuk uit de recente nationale geschiedenis. De gebeurtenissen van de oorlog hebben een grote indruk gemaakt op de Nederlandse samenleving en de oorlog leeft nog erg onder de bevolking. Dit blijkt ook uit het feit dat de bezetting een van de meest bestudeerde periodes uit de geschiedenis is. Tot op de dag van vandaag verschijnen er talloze publicaties over uiteenlopende thema's, die betrekking hebben op de Tweede Wereldoorlog. Hoewel er nu veel aandacht is voor deze periode duurde het tot de jaren '60 tot de stroom van onderzoeken naar de bezetting op gang kwam.² Na de oorlog had men geen behoefte om wederom geconfronteerd te worden met deze ellendige jaren. Men was blij dat het voorbij was en wilde het leven weer op een normale manier oppakken. Hier kwam een einde aan door historici, zoals Loe de Jong. Hij ontwikkelde een televisieserie, *De bezetting*, en eind jaren '60 verscheen het eerste deel van zijn veertiendelig werk, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, over de bezetting in Nederland en Nederlands-Indië.³ Het Nederlandse volk raakte in de ban van het verleden dat zij lange tijd verdrongen hadden. Hoewel een omvangrijk werk, zoals *Het Koninkrijk* altijd kan rekenen op inhoudelijke kritiek was men over het algemeen lovend over het werk en was de bezetting uit de vergetelheid getrokken. Voor de publicaties die volgden was De Jong het lichtende voorbeeld, waardoor de geschiedschrijving al gauw eenzijdig werd. De manier waarop De Jong de oorlog beschreef, was sterk moraliserend. Het was volgens hem een periode waarin iedereen een keuze had tussen 'goed' of 'fout' zijn, waardoor er geen ruimte was voor nuance.⁴

Echter, dit beeld van de oorlog is veel te simplistisch. In de jaren '80 van de vorige eeuw kwamen er meer historici die het belang inzagen van het afstand nemen van morele waarden en het benaderen van de oorlog met de nodige nuchterheid. Een van de historici, die belangrijk werd voor de loskoppeling van wetenschappelijk onderzoek en morele oordelen

---

² Chris van der Heijden, *Grijs verleden. Nederland en de Tweede Wereldoorlog*. (Amsterdam 2001) 12.

³ Van der Heijden, *Grijs verleden*, 12.

⁴ Ibidem, 16.

was Hans Blom.⁵ Hij benadrukte dat het de taak van historici was om het verleden zo nauwkeurig mogelijk te reconstrueren en te analyseren.⁶ Men kan niet ontkennen dat het verleden een morele lading heeft, maar het is niet aan historici om oordelen te vormen. Het onderzoek van Blom zorgde voor een nieuw perspectief op de oorlog en was van grote invloed op het historisch onderzoek van nieuwere generaties historici. Een voorbeeld van een historicus, die in zijn onderzoek de Nederlandse houding en het verzet behandelt zonder de morele waardeoordelen toe te laten, is Chris van der Heijden.⁷ In zijn boek *Grijs verleden* benadrukt hij dat de meeste Nederlanders zich aanpasten aan de situatie van de bezetting. Daarnaast maakt hij duidelijk dat de meeste verzetsmensen en collaborateurs per toeval in deze situatie terecht waren gekomen, waardoor men niet werkelijk kan spreken van helden en boeven.⁸

Naast de kritiek die geleverd werd op Loe de Jong vanwege het toedelen van waardeoordelen aan het oorlogsverleden kwam er ook kritiek op zijn werk vanuit de provincie Limburg. In zijn werk beweerde De Jong dat het verzet in Limburg weinig had voorgesteld.⁹ Er werd bijzonder weinig aandacht besteed aan het verzet in de provincie en dit stuitte op veel kritiek van Limburgse verzetsmensen. Onwetendheid over het verzet in Limburg leidde tot de conclusie dat er geen of weinig verzet was. Dit beeld werd sterk bestreden met het omvangrijke werk van A.P.M Cammaert over het verzet in Limburg.

Het beeld van de oorlog dat door De Jong uitgedragen werd bleek dus niet volledig juist te zijn. In Limburg was wel degelijk sprake van verzet en het was niet altijd zo zwart-wit als werd voorgesteld. Er waren talloze verzetsorganisaties die zich bezighielden met onderduiken en sabotageacties. Een belangrijke rol in het verzet was weggelegd voor de Katholieke kerk. Al in de jaren '30 had de kerk zich negatief geuit tegenover het nationaal socialisme en gelovigen werden dringend verzocht zich niet aan te sluiten bij nationaal socialistische groeperingen.¹⁰ In deze periode werd de basis gelegd voor verzet tijdens de oorlog. Immers, door de houding van de kerk was de afkeer van het nationaal socialisme groot en

---

⁵ Hans Blom, oratie ; *In de van goed en fout? Wetenschappelijke geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland.* (Amsterdam, 1983.) 9.

⁶ Ibidem.

⁷ Van der Heijden, *Grijs verleden*, 16.

⁸ Ibidem.

⁹ Max Paumen, *Erkenning voor Limburgs verzet*, 7 mei 1994 <http://nrcboeken.vorige.nrc.nl/recensie/erkenning-voor-het-limburgs-verzet> .

¹⁰ R. de la Haye en P Hamans, *Bisdom langs de Maas ; geschiedenis van de kerk in Limburg* (Roermond 2009), 464.

verzetsmensen wisten dat hun acties niet werden afgekeurd door de kerk. Tevens waren er ook talloze geestelijken die zich actief inzetten bij verzetsacties.

In dit onderzoek zal er gekeken worden naar de rol van de Katholieke kerk in het Limburgse verzet. Hierbij zal de nadruk niet zozeer liggen op specifieke verzetsacties, maar meer op de motivatie en de ontwikkeling van het verzet. De belangrijkste vraag voor dit onderzoek is *Wat was de rol van de Katholieke kerk in het verzet in Limburg en door welke factoren ontwikkelde zich deze rol ?* Om deze vraag te beantwoorden is het van belang om de vooroorlogse situatie in Limburg te bekijken. De houding van de kerk kwam tijdens de bezetting niet ineens opzetten. Voor de oorlog had de Katholieke kerk al een bepaalde houding ten opzichte van enkele politieke en ideologische stromingen. Het is noodzakelijk hiervan kennis te nemen om het latere verzet en de motieven van de kerk te kunnen begrijpen. Daarnaast zijn de politieke, economische en culturele aspecten van voor de bezettingstijd van belang om de houding van de kerk ten tijde van de oorlog en de omstandigheden, waarin het verzet zich vormde beter te kunnen plaatsen.

Tevens zal er gekeken worden naar de houding van de kerk ten tijde van de oorlog en de manier waarop deze houding zich uitte. Geestelijken stonden dikwijls voor morele dilemma's en betwijfelden of verzet de juiste keuze was voor hen. Hoewel hierdoor niet iedere geestelijke de stap tot verzet durfde te maken, was de bijdrage van de kerk aan het verzet nergens zo groot als in Limburg. Waardoor er zoveel geestelijken betrokken waren bij het verzet zal blijken uit deze scriptie. Aan de hand van deze punten zal er beeld geschapt worden van het Katholieke verzet in Limburg. Zoals zal blijken is het oorlogsverleden gecompliceerder dan de visie van Loe de Jong en was er wel degelijk sprake van verzet in Limburg.

Een Katholieke samenleving en de wortels voor verzet

In dit onderzoek zal er gekeken worden naar de rol van de Katholieke kerk in het Limburgse verzet. Om de bijzondere positie van de kerk en de geestelijken beter te kunnen begrijpen, zal er in dit hoofdstuk aandacht besteed worden aan de vooroorlogse Limburgse samenleving. Er zullen verschillende factoren, zoals religie, economie en politiek passeren om een beeld te scheppen van de vooroorlogse situatie in Limburg. Vanwege de omvang van dit onderzoek zal ik me hierbij beperken tot het begin van de 20ste eeuw tot de inval van Duitsland. In deze periode onderging de Limburgse samenleving grote veranderingen door de industrialisatie. Dit had gevolgen voor de economische en politieke situatie. Uit een beschrijving van deze omstandigheden zal blijken dat de kerk op allerlei terreinen van de samenleving grote invloed had. De economische situatie en de invloed van de kerk op de samenleving zijn van groot belang geweest voor de latere vorming van verzetsgroepen en de aard van het verzet.

Zoals uit dit hoofdstuk zal blijken, had de Katholieke kerk in Limburg al een positie ingenomen tegen het nationaalsocialisme. De houding van de kerk ontging gelovigen niet en beïnvloedde hen in hun houding tegenover het nationaalsocialisme, de latere Duitse bezetter en het verzet.

Religie vanaf het begin van de 20ste eeuw.

Het Katholieke geloof was al eeuwenlang stevig verankerd in de Limburgse samenleving.¹¹ Aan het eind van de 19^e eeuw vond er een volkstelling plaats, waaruit bleek dat 98,1% van de Limburgse bevolking Rooms Katholiek was.¹² In geen enkele andere Nederlandse provincie was er sprake van eenzelfde levensbeschouwelijke homogeniteit.

Deze religieuze eenheid was van groot belang voor de provincie, omdat het de enige verbindende factor was in de verschillende gebieden die een provincie werden in de loop van 19^e eeuw.¹³ De verschillende gebieden die vanaf dat moment een werden, waren staatkundig een geheel geworden, maar op cultureel vlak voelden zij zich verre van verbonden met elkaar.

---

¹¹ de la Haye en Hamans, *Bisdom langs de Maas*, 367.

¹² P. Nissen, *Constructie en deconstructie van het katholieke Limburg*, in A. Knotter (ed.), *Maakbaar Limburg, de constructie van een samenleving in een eeuw van uitersten*, (Maastricht, 2000) 91.

¹³ P. Nissen, *Constructie en deconstructie van het katholieke Limburg*, 84.

Het Katholieke geloof was een van de weinige zaken, die mensen verbond en het werd dan ook uitgebreid ingezet bij de identiteitsvorming van de nieuwe provincie. De inzet van de kerk bij de eenwording van de provincie was succesvol en de kerk raakte nauw betrokken bij het leven van de gelovigen. Het leven van de meeste Limburgers stond vanaf het moment van geboorte tot aan de dood in het teken van het katholieke geloof en de geestelijken in de provincie genoten groot aanzien. Nadat in 1920 de wet op het lager onderwijs van kracht ging en subsidiëring van alle soorten onderwijs mogelijk werd, werd het onderwijs in de provincie grotendeels Katholiek.¹⁴ De gezondheidszorg in de provincie werd voornamelijk geregeld door de kerk. De particuliere ziekenhuizen stonden onder leiding van geestelijken en een groot deel van de Limburgse bevolking was lid van de Rooms-Katholieke vereniging ‘het Limburgse Groene Kruis’. Een vereniging, die het doel had de algemene gezondheidsbelangen te bevorderen. Dit uitte zich in de uitbreiding van wijkverpleging en verbetering van hygiëne.¹⁵ Om de Katholieke burgers in de regio te bereiken was er ook Katholieke media. De plaatselijke kranten en tijdschriften namen een sterke positie in en hadden grote invloed op de publieke opinie.¹⁶ Kortom, de kerk had op veel terreinen van de samenleving een grote invloed en dit had zijn uitwerking op de levenswijze van Limburgers.

De hierboven omschreven ontwikkeling van een levensbeschouwelijke organisatie, die de macht in de samenleving probeerde te beschermen en vergroten door middel allerlei organisaties was een nationale trend. De Nederlandse samenleving werd verdeeld in zuilen op basis van levensbeschouwelijke grondslag, zoals socialisme en liberalisme. Zij werden door de overheid vrijgelaten in de invloed die zij uitoefenden op de verschillende terreinen van de samenleving.¹⁷

De ontwikkeling van de industrie vanaf de 20ste eeuw, de bijbehorende sociale problemen en de migratie zorgde voor meer variëteit aan ideologieën en geloofsuitingen in de Limburgse samenleving. Dit nam niet weg dat de Katholieke kerk de grootste levensbeschouwelijke zuil was en deze positie wilde behouden. Het ontging geestelijken niet dat migratie van ‘andersdenkenden’ het eensgezinde Katholieke karakter van Limburg konden bedreigen. Om dit te voorkomen werden bepaalde ideologieën door de kerk afgewezen en bestreden. De

---

¹⁴ de la Haye en Hamans, *Bisdom langs de Maas* 461.

¹⁵ de la Haye en Hamans, *Bisdom langs de Maas*, 460.

¹⁶ de la Haye en Hamans, *Bisdom langs de Maas*, 461.

¹⁷ A.P.M. Cammart, *Het verborgen front, een geschiedenis van de georganiseerde illegaliteit in de provincie Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Leeuwarden 1994) 23.

stromingen waar de kerk zich fel tegen keerde waren het communisme, liberalisme, fascisme, nationaal-socialisme en atheïstisch humanisme.¹⁸ De afkeer van deze ideologieën had voornamelijk te maken met hun atheïstische karakter of hun wens de macht van de kerk in te perken. De kerk wilde niet dat gelovigen aanhangers werden van deze stromingen en door de sociale organisaties binnen de kerkelijke zuil te versterken, hoopten zij dit te voorkomen. De zuil moest bescherming bieden voor de leden van de kerk en door de sociale organisaties waren de normen en waarden van de kerk alom vertegenwoordigd in de samenleving.

Hoewel de Katholieke kerk een sterke en dominante positie had in de Limburgse provincie was er ook nog ruimte voor andere geloofsuitingen en zuilen. Nadat in 1796 Joden staatsburgerschap kregen en daarmee de vrijheid kregen zich te vestigen waar zij wilden, groeide er een Joodse gemeenschap in Limburg.¹⁹ De aanvaarding van Joden in de Limburgse gemeenschap ging langzaam, doordat zij buiten de Katholieke zuil vielen en vasthielden aan hun eigen geloof, taal en cultuur. Daarnaast herleefde aan het einde van de 19^e eeuw het antisemitisme in heel Europa.²⁰ Tevens was het antisemitisme niet vreemd aan de Katholieke kerk. Zo werden Joden er door de Limburgse bisschoppelijk hoofdaalmoezenier van sociale werken Henri Poels ervan beschuldigd een rol te spelen in de ontkerstening van Europa.²¹ Ondanks deze incidentele uitingen van antisemitisme werden de Joden na een tijd goed opgenomen in Limburgse gemeenschappen.

Door de ligging aan de Duitse grens kreeg Limburg in de jaren '30 al te maken met Joodse vluchtelingen uit Duitsland en Polen.²² Zolang vluchtelingen beschikten over middelen van bestaan konden zij zich vestigen in Nederland.²³ Echter, de grote stroom vluchtelingen zorgde ervoor dat er een sterkere vraag kwam naar een aanscherping van het beleid. Er werd gewezen op de economische problemen, die de Joodse vluchtelingen met zich mee konden brengen. Tevens vreesden Katholieke politici dat de komst van Joodse vluchtelingen, die veelal socialistische overtuigingen hadden, zou zorgen voor een linkse machtstoename. In 1934 werd het vluchtelingenbeleid verscherpt. Wanneer vluchtelingen niet direct lijfsgevaar liepen

---

¹⁸ de la Haye en Hamans, *Bisdom langs de Maas*, 464.

¹⁹ Herman van Rens m.m.v. Annelies van Rens, *Vervolgd in Limburg : Joden en Sinti in Nederlands-Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog*, (2013), 27.

²⁰ Ibidem, 37.

²¹ Ibidem, 38.

²² Ibidem, 41.

²³ Ibidem, 42.

in Duitsland werden zij teruggestuurd.²⁴ De verscherping van de regels hield niet in dat er een einde kwam aan de stroom vluchtelingen. Op tal van manieren probeerden Joden Nederland illegaal binnen te komen. Het aantal personen die Nederland probeerden binnen te komen, bleef stijgen door onder andere de uitvaardiging van de Neurenbergwetten. Hoewel de situatie van Joden in door Nazi's geregeerde gebieden steeds dreigender werd en de Nederlands regering te maken kreeg met toenemende weerstand tegen het strenge beleid, versoepelde het vluchtelingenbeleid niet. Deze weerstand bereikte een hoogtepunt na de Reichskristallnacht van 9 en 10 november 1938. Tijdens deze pogrom 25.000 tot 30.000 Joodse mannen gevangen gezet in concentratiekampen.²⁵ Hierna nam de bereidheid om Joden illegaal te helpen en de protesten om het vluchtelingenbeleid toe. Uiteindelijk zorgde de publieke protesten ervoor dat het vluchtelingenbeleid versoepeld werd en noodgevallen toegelaten werden. Vluchtelingen kregen weer hoop en meldden zich massaal bij de Limburgse grensposten. Velen werden geweigerd en terug gestuurd naar Duitsland. Uiteindelijk werden er 8000 Joden in Nederland toegelaten.²⁶ Aan het begin van de oorlog verbleven er in de provincie Limburg 1660 Joden.²⁷

Arbeid, economie en migratie.

De Limburgse samenleving begon vanaf de eeuwwisseling drastisch te veranderen door de ontwikkeling van de industrie. Hoewel er voor deze grote ontwikkeling al wel industrie in de provincie aanwezig was, waren deze bedrijven klein in omvang en zij hadden een beperkt aantal arbeiders. Deze kleine industrie, meestal in de vorm van sigarenfabrieken of steenbakkerijen, waren niet genoeg om de provincie van voldoende werkgelegenheid te voorzien. Hierdoor bleven landbouw en veeteelt lange tijd de belangrijkste middelen van bestaan.²⁸ Hoewel deze tak van arbeid zeker winstgevend kan zijn, gold dit niet voor de meeste boeren in Limburg. Boeren waren vaak eigenaar van een klein stuk grond en moesten de rest van hun land pachten, waardoor de winsten niet groot waren.²⁹ De kleine industrie en

---

²⁴ Van Rens, *Vervolgd in Limburg*, 42.

²⁵ Ibidem, 46.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Cammaert, *Het verborgen front*, 386.

²⁸ R. Dieteren, *De Migratie in de mijnstreek 1900-1935*, (Leuven 1959), 7.

²⁹ Ibidem.

de weinig belonende landbouw zorgde er aan het eind van de 19^e eeuw voor dat Limburgse arbeiders steeds vaker de grens overstaken naar Duitsland in de hoop werk te vinden. Voor sommige betekende dit definitief vertrek, anderen waren seizoensarbeiders of gingen iedere dag aan het werk in Duitsland. Met vertrekkende arbeiders, laag ontwikkelde industrie en landbouw die weinig opbracht, was de economische situatie rond de eeuwwisseling in grote delen van Limburg niet erg gunstig.³⁰

In steden, zoals Maastricht, waren wel al langer succesvolle industrieën met betrekking tot glas en porselein, maar de werkelijke industrialisatie van de provincie voltrok zich vanaf het begin van de 20ste eeuw. In deze periode ontwikkelde de mijnbouw zich in het zuiden van Limburg in rap tempo. Er werden verschillende staatsmijnen geopend, die zorgde voor een enorme toename van werkgelegenheid in het gebied.³¹ Daarnaast waren er ook talloze (toeleverings)bedrijven en industrieën die verbonden waren aan de mijnen en zorgde voor voldoende arbeid. De groei van de industrie in Limburg zorgde voor een algemene modernisering van het gebied. De grote groepen arbeiders hadden voorzieningen nodig, die in de streek nog niet in (grote mate) aanwezig waren. Het aantal agrariërs in de streek nam af, maar het aantal personen dat werk vond in de nijverheid en dienstensector nam toe.³² Meer mensen in de regio betekende meer scholen, verbetering van de infrastructuur en uitbreiding van de handel en middenstand.³³

De problemen omtrent werkgelegenheid en de economische achterstand van de regio werden hiermee grotendeels verholpen. Dit neemt niet weg dat de industrialisatie niet voor nieuwe problemen zorgde. In de 20ste eeuw vond er een ongekeerde bevolkingsgroei plaats door onder andere lage sterftcijfers onder kinderen.³⁴ Deze bevolkingsgroei kon de vraag van de toenemende industrialisatie naar arbeiders niet bijhouden. Met name de mijnindustrie moest arbeiders gaan werven. Eerst gebeurde dit in andere delen van Nederland, maar toen dit niet voldoende arbeidskrachten opleverde, ging men arbeiders uit het buitenland halen.³⁵ Vanzelfsprekend had dit gevolgen voor de samenleving in de mijnstreek. Het homogene katholieke karakter van de streek werd doorbroken door de komst van protestantse arbeiders uit andere delen van Nederland. In de Oostelijke mijnstreek (omgeving Heerlen) was in 1899

---

³⁰ Ibidem, 8.

³¹ De la Haye en Hamans, *Bisdome langs de Maas*, 431.

³² Dieteren, *De Migratie*, 16.

³³ Ibidem, 14.

³⁴ De la Haye en P. Hamans, 432.

³⁵ Ibidem.

slechts 0,7% van de bevolking niet-katholiek in 1930 was dit aantal gegroeid naar 14,7%.³⁶ De toename van niet-katholieken in de mijnstreek zorgde voor verminderde grip van de kerk op de regio, doordat de arbeiders niet altijd gediend waren van de grote invloed van de kerk.

De industrialisatie en de daarbij behorende bevolkingsgroei zorgde voor problemen waar de samenleving in voorgaande eeuwen geen last van had gehad. De woon- en arbeidersomstandigheden waren slecht. Het werk in de mijnen was ongezond, de werkdagen waren lang en er was sprake van kinderarbeid.³⁷ De economische crisis in de jaren '30 maakte de omstandigheden voor de arbeiders nog erger en de onvrede onder hen groeide. De kerk deed pogingen om deze problemen aan te pakken, omdat zij inzagen dat onvrede onder arbeiders kon leiden tot aansluiting bij socialistische of fascistische groeperingen en ondermijning van het katholieke gezag in de provincie.

Politiek klimaat

In het homogene Katholieke Limburg kon de Rooms-Katholieke Staatspartij altijd rekenen op een grote achterban. In de vooroorlogse periode was de steun voor de partij steeds groot (tussen 1918 en 1946 kreeg de partij bij Tweede Kamer verkiezingen telkens 80% van de stemmen onder de Limburgers).³⁸ Echter, verschillende factoren zorgden ervoor dat de Katholieke partij het moeilijk kreeg in Limburg en het homogene politieke karakter soms doorbroken werd. De partij was in de landelijke politiek de grootste, maar de besluitvorming verliep erg moeizaam door coalities met liberale partijen, onenigheid binnen de partij en de uiteenlopende wensen onder de achterban.³⁹ De besluiteloosheid van de regering kwam pijnlijk aan het licht tijdens het uitbreken van de economische crisis in de jaren '30. Er werden geen duidelijke maatregelen genomen om mensen te helpen en in de zwaar getroffen mijnstreek zorgde dit voor grote onvrede.⁴⁰ Hoewel de afkeer van de R.K.S.P. niet massaal was, zorgde de onvrede ervoor dat de autoriteit van de partij niet meer vanzelfsprekend was. Om steun onder de Limburgse bevolking te behouden riepen geestelijken tijdens diensten op te stemmen op de R.K.S.P. en de meeste gelovigen gaven hier ook gehoor aan. Daarnaast was de kerk verantwoordelijk voor allerlei sociale, economische en culturele initiatieven,

---

³⁶ Dieteren, *De migratie*, 37.

³⁷ *Ibidem*, 20.

³⁸ De la Haye en Hamans, *Bisdom langs de Maas*, 459.

³⁹ Cammaert, *Het verborgen front*, 23.

⁴⁰ *Ibidem*, 43.

waardoor andere partijen geen voet aan de grond kregen in de provincie.⁴¹ De R.K.S.P. had een trouwe achterban in het zuiden van het land, maar er waren ook zwevende kiezers. De rechts-autoritaire, socialistische en afwijkende Katholieke groepen probeerden onder deze groep mensen grote aanhang te verwerven. Teleurstelling in de R.K.S.P zorgde ervoor dat bepaalde groepen de partij de rug toekeerde. Een van deze groepen waren Limburgse boeren, die teleurgesteld waren in de maatregelen die de partij had genomen na het uitbreken van de crisis.⁴² Het crisisbeleid van de R.K.S.P. betekende onder andere inkrimping van de veestapel en hier hadden boeren vanzelfsprekend erg onder te leiden. Dit leidde tot oprichting van politieke partijen, die opkwamen voor de agrariërs, zoals de Limburgse federatie onder leiding van H.H. Meertens en Actie Bouwman onder leiding van A. Bouwman.⁴³ Deze partijen waren Katholiek, maar zetten zich radicaler af tegen de heersende politiek. Hoewel deze partijen in eerste instantie nog aanhang verworven, kregen zij nooit genoeg stemmen om van betekenis te zijn in de politiek en de zij verloren al snel populariteit.

De Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) begon anderhalf jaar naar de oprichting met het opzetten van afdelingen in verschillende Limburgse steden (Venlo, Maastricht, Roermond). In 1933 had de partij 400 leden in Limburg, maar in de daaropvolgende jaren steeg dit aantal naar 2400 leden in 1935. Tijdens de verkiezingen in 1935 kreeg de partij 11.69% van de Limburgse stemmen.⁴⁴ De grootste concentratie van NSB stemmers was te vinden in Zuid-Limburg. Dit had verschillende oorzaken. De snelle industrialisering en explosieve bevolkingsgroei van de regio had voor sociale en economische problemen gezorgd. Hoewel de kerk pogingen deed de sociale problemen aan te pakken, waren zij niet altijd succesvol en dit leidde tot grotere onvrede. Deze onvrede werd vergroot door de crisis van de jaren '30. De regio werd hard getroffen en landelijke hulpmaatregelen kwamen langzaam op gang. Deze factoren zorgden ervoor dat kiezers aangetrokken werden tot de NSB. In de beginjaren had de partij een vrij vaag programma en kregen zij grote aanhang. De meeste mensen steunden de partij uit onvrede over de huidige gang van zaken. Echter, na 1935 daalde de steun, doordat de partij steeds sterker beïnvloed werd door de ideeën van de Nationaal Socialisitsche Arbeiter Partij van Hitler. Hoewel de NSB in de beginjaren benadrukte niet antisemitisch te zijn, kwam hier snel verandering in. Ideeën over rassenleer en

---

⁴¹ Ibidem, 41.

⁴² Ibidem, 42.

⁴³ Ibidem, 45-46.

⁴⁴ Ibidem, 49.

antisemitisme kregen een prominente plek binnen de partij.⁴⁵ De toenemende mate van identificatie met de N.S.D.A.P. en berichtgeving over de radicalisering in Duitsland zorgde ervoor dat de populariteit van de partij snel afnam.

Daarnaast begonnen de verschillende levensbeschouwelijke zuilen met een aanval tegen het nationaal-socialisme. De verkiezingen van 1935 hadden duidelijk gemaakt dat de partij grote aanhang genoot onder de Nederlandse bevolking en maakte de bedreiging voor andere zuilen pijnlijk duidelijk. De NSB had lange tijd pogingen gedaan de aanhang in Limburg te behouden en vergroten door de steun van de Katholieke kerk te verkrijgen.⁴⁶ Er werden voormannen van de partij naar Limburg gestuurd om te propageren dat de partij niet antisemitisch was en zich, evenals de kerk, zich keerde tegen socialistische groeperingen. Ondanks de pogingen van de partij leiding om de kerk aan hun zijde te krijgen, werd de houding van de kerk al snel fel anti-fascistisch en anti-nationaalsocialistisch. Deze stromingen werden gezien als een bedreiging voor de eenheid van de Katholieke kerk en het was onduidelijk of de kerk onder nationaal-socialistische of fascistische heerschappij nog volledige geloofsvrijheid zouden behouden.⁴⁷ Daarnaast bleken de ideologieën onverenigbaar te zijn met de beginselen van het Katholieke geloof. Verschillende bisschoppen wezen erop dat de ieder mens van nature persoonlijke rechten heeft en deze zijn niet verbonden of af te nemen door een staat. Het individu zal nooit volledig ondergeschikt moeten raken aan een staat.⁴⁸ Om deze reden werd het fascistische beginsel van een totale staat als gevaarlijk beschouwd en afgewezen door de kerk. Om er zeker van te zijn dat gelovigen niet in de verleiding kwamen zich aan te sluiten bij organisaties die door de kerk als gevaarlijk werden beschouwd, vaardigden Nederlandse bisschoppen verordeningen uit. Hieruit bleek dat aansluiting bij verboden organisaties niet zonder consequenties bleef en dat bij ontdekking een kerkelijke begrafenis geweigerd zou worden.⁴⁹

In Limburg waren diverse geestelijken die zich openlijk uitlieten over de gevaren en de bedreiging van het nationaal-socialisme. Een van deze geestelijken was Henri Poels. Hij had een belangrijke rol in de bewustmaking van het gevaar van het nationaal-socialisme onder Limburgse Katholieken. Hij had talloze contacten in Duitsland, waardoor hij goed op de hoogte was van de radicalisering die er plaats vond en de betekenis die dit had voor de

---

⁴⁵ Cammaert, *Het verborgen front*, 68.

⁴⁶ De la Haye en Hamans, *Bisdom langs de Maas*, 466.

⁴⁷ Cammaert, *Het verborgen front*, 69.

⁴⁸ De la Haye en Hamans, *Bisdom langs de Maas*, 466.

⁴⁹ De la Haye en Hamans, *Bisdom langs de Maas*, 465.

Katholieke kerk in Duitsland⁵⁰. Door verschillende organisaties en congressen vergroete Poels het bewustzijn van het naderende gevaar onder katholieken. Mede dankzij de inzet van Poels waren de Katholieken in Limburg in de jaren '30 al sterk gekant tegen het nationaal-socialisme, waardoor bij de inval van de Duitsers het verzet tegen het regime al groot was. Deze vooroorlogse houding was van groot belang voor de verdere ontwikkeling van het verzet.

---

⁵⁰ Cammaert, *Het verborgen front*, 58.

Verzet met de goedkeuring van God.

Op 10 mei 1940 vielen de Duitsers Nederland binnen.⁵¹ Voor het grootste deel van het Nederlandse bevolking was dit erg onverwacht. Men was niet voorbereid op een Duitse inval, waardoor na enkele dagen van gevechten het Nederlandse leger, op 14 mei capituleerde. In de eerste dagen van de bezetting stond Limburg onder Duits militair gezag, maar vanaf 29 mei vielen zij onder Duits burgerlijk oppergezag.⁵² Het karakter van de bezetting verschilde onder de verschillende bezette landen. In Polen regeerde de bezetter met harde hand en had de bevolking te maken met een gewelddadig militair bestuur.

In Nederland daarentegen werd een Duits bestuur onder de Oostenrijker Arthur Seyss-Inquart als Reichskommissar ingesteld. De voorkeur van Hitler ging uit naar een burgerlijk bestuur in Nederland.⁵³ Dit had te maken met het toekomstbeeld dat hij had. Het Nederlandse volk werd beschouwd als nauw verwant aan het Duitse Arische ras, waardoor zij ingeburgerd zouden worden in het Duitse rijk.⁵⁴ Het was belangrijk dat het Nederlandse volk de nationaal-socialistische ideologie zou accepteren en steunen. Hierdoor hadden Nederlanders voornamelijk in de eerste bezettingsjaren relatief weinig te maken met geweld en onderdrukking van de Duitse bezetter.

De aard van de bezetting had gevolgen voor de ontwikkeling van het verzet en de houding van het Nederlandse volk. Aanvankelijk werd er een afwachtende houding aangenomen en bleef het verzet beperkt. Tevens zou men kunnen verwachten dat er door de kerk eenzelfde afwachtende en minder radicale houding aangenomen werd, omdat het gevaar dichterbij was. Zoals zal blijken, bleef de anti-nationaalsocialistische houding bestaan en versterkte deze zelfs. Dit had te maken met de moeizame relatie tussen de Nazi's en de Katholieke kerk, waar in dit hoofdstuk aandacht aan besteed zal worden. Zoals zal blijken had houding van de bezetter grote gevolgen voor de positie van de kerk. Daarom zal er in dit hoofdstuk ook aandacht besteed worden aan de reactie van de kerk tegenover de bezetter.

---

⁵¹ De la Haye en Hamans, *Bisdom langs de Maa*, 470.

⁵² P.J.H. Ubachs, *Handboek voor de geschiedenis van Limburg*, (Hilversum 2010) 376.

⁵³ Van der Heijden, *Grijs verleden*, 144.

⁵⁴ Ibidem.

De houding van de bezetter

Met de aanvang van de bezetting werd al snel duidelijk dat de gevreesde bedreiging van de nationaal-socialistische ideologie niet ongegrond was. De stevig verankerde positie van de Katholieke kerk in de maatschappij werd tijdens de bezetting steeds minder vanzelfsprekend. De houding van de Nazi's tegenover het Katholieke geloof was erg tegenstrijdig. Eerder zijn al de verschillende pogingen van de NSB in Limburg behandeld om steun van de geestelijken te verkrijgen. Deze pogingen haalden weinig uit. De Limburgse geestelijken bleven negatief en steun voor de NSB, zoals al gevreesd door de partij, nam hierdoor af.⁵⁵

Deze houding is ook terug te zien bij de N.S.D.A.P. van Hitler. Hij wilde de Katholieke kerk graag als bondgenoot houden en stelde zich tamelijk positief op tegenover het geloof. Zoals uit het partijprogramma van de N.S.D.A.P. blijkt, werd de Katholieke kerk vrijheid van godsdienst beloofd zolang dit geen gevaar opleverde voor de morele gevoelens van het Duitse ras en hen niet zou kwetsen.⁵⁶ Verder verklaarde de partij zelf niet verbonden te zijn aan een kerk of geloof.

Hoewel hieruit blijkt dat de ideologie redelijk positief tegenover de kerk stond en geen vijandige houding aannam, sprak Hitler met zijn vertrouwelingen openlijk over zijn werkelijk visie. Hij wilde het Christendom volledig uit de Duitse samenleving doen verdwijnen.⁵⁷ De Katholieke kerk had teveel macht en invloed op gelovigen. Dit was een bedreiging voor de macht van Hitler. Daarnaast verlangde de Führer onvoorwaardelijk geloof en steun in hem en de Nazi ideologie. Er moest eenheid zijn onder zijn volk en het belang van de Duitse gemeenschap moest altijd boven eigenbelang staan.⁵⁸ Geloof in god stond de eenheid van het volk in de weg. Echter, Hitler beseftte dat het niet mogelijk was om het geloof aan banden te leggen, omdat de Katholieken zich tegen hem zouden keren. Zolang de oorlog gaande was, had hij de volledige steun van zijn eigen volk nodig om de oorlogsindustrie draaiende te kunnen houden.⁵⁹

De ambivalente relatie tussen de Nazi ideologie en de Katholieke kerk, die zich vanaf de

---

⁵⁵ Cammaert, *Het verborgen front*, 49.

⁵⁶ Die 25 Punkte des Programms der NSDAP

Punt 24 : http://archive.org/stream/Die25PunkteDesProgrammsDerNsdap/MicrosoftWord25_djvu.txt

⁵⁷ P.W.F.M. Hamans, *Kerk en verzet in Katholiek Limburg*, in : J. Kooistra (ed.), *Represailles in Limburg, 1940-1945* (Leeuwarden 2013.), 61.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ P.W.F.M. Hamans, *Kerk en verzet in Katholiek Limburg*, in : J. Kooistra (ed.), *Represailles in Limburg, 1940-1945* (Leeuwarden 2013.) 62.

jaren '30 ontwikkelde in Duitsland werd ook toegepast op de Nederlandse samenleving. Hoewel het Katholieke geloof niet werd verboden, deden de Nazi's er alles aan om de dominante positie van de Katholieke kerk in te perken. Dit was nodig om het proces van Nazificatie te laten slagen. Met de Nazificatie werd het proces bedoeld waarmee de Nazi's de Nederlandse samenleving zouden omvormen tot een nationaal-socialistische samenleving. In Limburg, waar de kerk een sterke positie had, had dit grote gevolgen. De maatregelen die werden genomen om de macht van de kerk in te perken, zorgden in de loop van de oorlog voor de ondergang van de Katholieke zuil. Talloze verenigingen, zoals de Verkennerij en de Katholieke media, werden opgeheven op last van de bezetter.⁶⁰ Wanneer ze niet werden opgeheven, werden bestuurlijke functies op aandringen van de bezetter overgedragen aan NSB'ers. Hierdoor werden deze organisaties door de kerk niet langer beschouwd als Katholiek, maar als een onderdeel van de NSB gezien.⁶¹ Dit was het geval bij het Rooms-Katholieke Werklieden Verbond. Na aanstelling van NSB'er H.J. Woudenberg als voorzitter voor de organisatie reageren de gezamenlijke bisschoppen in een herderlijke brief van 25 juli 1941 : '*Het werkliedenverbond wordt in dienst gesteld van de nationaal-socialistische beweging, het wordt feitelijk een van haar organisaties. Katholieken mogen er dus geen lid meer van blijven.*'⁶² Wanneer gelovigen geen gehoor gaven aan deze oproep, moesten zij rekening houden met een weigering van de Heilige sacramenten.⁶³ De brief werd voorgedragen tijdens de Heilige mis en na enkele maanden bleek dat ongeveer 96% van de leden van het R.K.W.V het lidmaatschap had opgezegd.⁶⁴

De bevelen die werden uitgevaardigd door het episcopaat, de groep van landelijke bisschoppen, zorgde voor een ondergang de Katholieke zuil.⁶⁵ Hieruit blijkt dat de afnemende invloed op de samenleving minder erg geacht werd dan de macht overdragen aan de bezetter en NSB'ers.⁶⁶

De Katholieke zuil ging tijdens de Tweede Wereldoorlog ten onder door maatregelen van

---

⁶⁰ Cammaert, *Het verborgen front* , 465.

⁶¹ Cammaert, *Het verborgen front*, 462.

⁶² NIOD. Instituut voor Oorlogs- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 249-0375J, Kerkelijk verzet – Rooms Katholieke kerk., inv. no. a9, *herderlijke brief van de gezamenlijke bisschoppen omtrent de de aanstelling van een NSB'er in het R.K. Werkliedenverbond, 25-07-1944.*

⁶³ Mesters, *Voor 'God, kerk en vaderland'*, 658.

⁶⁴ Cammaert, *Het verborgen front*, 462.

⁶⁵ G. Mesters, *Voor 'God, kerk en vaderland' Katholieke geloofsgetuigen uit en in Limburg ten tijde van de Tweede Wereldoorlog.* In : R. de la Haye en P. Hamas, *Bisdom langs de Maas.* (Roermond 2009) 659.

⁶⁶ Ibidem.

de bezetter en de reactie van de kerk hierop. De houding van het nationaalsocialisme tegenover de Katholieke kerk was vijandig, maar maatregelen om het geloof volledig te verbieden bleven uit. De gevolgen hiervan zouden voor de bezetter niet te overzien zijn, waardoor de kerk slechts beperkt werd in haar bewegingsvrijheid. In deze fase van de bezetting was de belangrijkste motivatie achter de anti-nationaalsocialistische houding van de kerk zelfbescherming.

De reactie van de Katholieke kerk

Men zou misschien verwachten dat na de inval van de Duitsers de Katholieke kerk een stapje terug zou doen in de anti-nationaalsocialistische houding. Immers, het land werd bestuurd door de Nazi's en het vervolgen van geestelijken om verkeerde uitspraken werd makkelijker.

Toch was dit niet wat er gebeurde. De vooroorlogse vijandelijke houding tegenover het nationaal-socialisme werd alleen versterkt door de maatregelen van de bezetter. Bisschoppen van de verschillende Nederlandse bisdommen schreven talloze herderlijke brieven waarin de standpunten van de kerk in verwoord werden. In een van deze brieven van 13 januari 1941 benadrukten de bisschoppen nogmaals het standpunt tegenover de N.S.B. : *'Wat Onze verklaring omtrent de Nationaal Socialistische Beweging betreft : Wij voelen ons verplicht, daarop thans nog groteren nadruk te leggen. Immers sindsdien is nog duidelijker geworden dat deze Beweging niet alleen de Kerk in de vrije uitoefening van haar taak op wezenlijke punten dreigt te belemmeren, maar dat zij ook een ernstig gevaar oplevert voor de christelijke levensopvatting van allen die eraan deelnemen.'*⁶⁷

In Limburg hield de anti-nationaalsocialistische houding ook stand. Bisschop Lemmens van het bisdom Roermond had voor de oorlog al duidelijk zijn mening laten blijken over het nationaal-socialisme. Tijdens de bezetting bleef hij achter deze standpunten staan, maar hij zou zich nooit actief bezig gaan houden met het verzet. Lemmens was de leider van de Limburgse Katholieken en zijn positie bracht uitgebreide taken en verantwoordelijkheden met zich mee. Hij was de persoon, die steun moest geven aan zijn gelovigen en het moraal hoog moest houden. Een actieve deelname aan het verzet werd hierdoor onmogelijk. Het risico tot

---

⁶⁷ NIOD. Instituut voor Oorlogs- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 249-0375J, Kerkelijk verzet – Rooms Katholieke kerk., inv. no. A4, *herderlijke brief van bisschoppen omtrent houding NSB*. 13-01-1941.

vervolgning was te groot, waardoor Lemmens zich alleen toelegde op zijn rol als steunpunt voor zijn gelovigen.⁶⁸ Dit uitte zich voornamelijk in troostende woorden en herderlijke brieven. Op 16 juli 1940 riep hij in zijn eerste schriftelijke reactie op een sterk geloof in God te behouden. Hij benadrukte : *‘Meer dan ooit willen wij nu een ‘goede herder’ voor U zijn, die alles over heeft voor zijn schapen en die bereid is voor hen zijn leven te offeren.’*⁶⁹ Zolang men vast bleef houden aan het geloof en de Katholieke kerk trouw zou blijven, zou het kwaad overwonnen worden.

Het feit dat Lemmens zich niet actief bezig hield met het verzet wil niet zeggen dat hij hierop tegen was. Door zijn anti-nationaalsocialistische houding en de uitspraken die hij had gedaan, was duidelijk dat verzet tegen de bezetter niet werd afgekeurd. Dit blijkt ook uit het feit dat hij zijn auto met chauffeur uitleende aan het verzet.⁷⁰ Tevens waren er ook tal van maatregelen waartegen bisschop Lemmens persoonlijk zijn onvrede uitte in herderlijke brieven . Een van de zaken waar hij fel op reageerde waren de maatregelen die werden genomen omtrent de Katholieke media.⁷¹ Vanaf het begin van de bezetting probeerde de bezetter de nationaal-socialistische invloed in de Katholieke media te vergroten en de persvrijheid van Katholieke media te beperken. De N.S.B. wilde in de Katholieke dagbladen advertenties en mededelingen plaatsen, maar dit werd door de Katholieke leiding tegen gewerkt.⁷² De *‘Limburger Koerier’* werkte hier wel aan mee, waarop Lemmens reageerde : *‘Limburger Koerier kan niet langer als Katholiek blad beschouwd worden. Een feit overigens, dat door geen welwillend Katholiek betwijfeld kan worden.’*⁷³ Dit wekte grote irritatie en onvrede op bij de N.S.B., maar Lemmens veranderde zijn standpunten niet. Er moest zo weinig mogelijk invloed van de N.S.B. zijn in Katholieke organisaties. Zijn strijdbare houding bleef niet onopgemerkt. In verschillende berichtgevingen van N.S.B.’ers aan de Duitse leiding was de irritatie over de houding van Lemmens duidelijk te merken. Zo werd Lemmens omschreven als *‘momenteel de actiefste en meest strijdbare kerkvorst in Nederland op wiens instigatie vele door de aartsbisschop ondergeschreven maatregelen tegen het nationaal-*

---

⁶⁸ P.W.F.M. Hamans, *Kerk en verzet in Katholiek Limburg*, in : J. Kooistra (ed.), *Represailles in Limburg, 1940-1945* (Leeuwarden 2013.) 57.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Cammaert, *Het verborgen front*, XXIV.

⁷¹ Ibidem, 463.

⁷² Ibidem.

⁷³ NIOD. Instituut voor Oorlogs- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 249-0375J, Kerkelijk verzet – Rooms Katholieke kerk., inv. no. a51. *Aansporing tot verwijdering van de Limburgse Koerier uit de huizen van Katholieken*. Datum onbekend.

*socialisme en de N.S.B. ontstaan zijn.*⁷⁴

Het verzet werd dus niet afgekeurd door de belangrijkste persoon binnen de Limburgse kerk. Hierdoor was het voor geestelijken en gelovigen makkelijker over te gaan tot verzet. Hoewel er eensgezindheid bestond over de anti-nationaalsocialistische houding gold dit niet voor de uiting van deze houding in de praktijk. Enerzijds was er de groep, die de visie van secretaris J.L. Moonen volgden.⁷⁵ Hij was een van de belangrijkste personen achter het vanuit de kerk georganiseerde verzet. Door de visie die het Nederlandse bisdom uitdroeg, was hij ervan overtuigd dat verzet de enige juiste manier was om vorm te geven aan de anti-Nazi houding. Een actieve deelname in het verzet was geoorloofd en gewenst. Naast de ontwikkeling van het verzet was Moonen een belangrijk contactpersoon en adviseur voor personen in het verzet.⁷⁶ Daarbij benadrukte hij steeds dat het kerkelijk verzet zich niet in agressieve wijze diende te ontwikkelen.⁷⁷

Ondanks de pogingen van Moonen om gelovigen een geestelijken te betrekken bij verzet was niet iedereen bereid hieraan deel te nemen. Men was op de hoogte van de consequenties die samenhangen met de verzetsacties. Vanaf het begin van de bezetting waren er berichten over geestelijken die waren opgepakt en afgevoerd. Naast de angst voor de gevolgen zagen sommigen verzet simpelweg niet als de juiste manier om de bezetter te benaderen. Een van de belangrijkste personen die dit beeld uitdroeg was mgr. Magister F.J. Féron. Hij was president van het grootseminarie van Roermond en vanaf 1942 vicaris-generaal van hetzelfde bisdom. Hij was geen voorstander van het verzet.⁷⁸ Hij vond dat priesters zich met hun primaire taak moesten bezig houden. Door inmenging in het verzet zouden zij dit doel uit het oog verliezen en gelovigen in de steek laten. Priesters hoorden zielzorgers te zijn, gelovigen te steunen in de moeilijke tijd en ervoor te zorgen dat men vast zou houden aan het geloof.⁷⁹

---

⁷⁴ Ibidem, 464.

⁷⁵ De la Haye en Hamans, *Bisdom langs de Maas*, 471.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ P.W.F.M. Hamans, *Kerk en verzet in Katholiek Limburg*, in : J. Kooistra (ed.), *Represailles in Limburg, 1940-1945* (Leeuwarden 2013.), 59.

⁷⁸ De la Haye en Hamans, *Bisdom langs de Maas*, 471.

⁷⁹ P.W.F.M. Hamans, *Kerk en verzet in Katholiek Limburg*, in : J. Kooistra (ed.), *Represailles in Limburg, 1940-1945* (Leeuwarden 2013.), 59.

Van voorzichtige onderduikhulp naar georganiseerd verzet.

In de voorgaande hoofdstukken zijn omstandigheden en factoren behandeld, die bijdroegen aan de ontwikkeling van de verzetsgeest in Limburg. De daadwerkelijke betrokkenheid van geestelijken bij het verzet had enerzijds te maken met de anti-nationaalsocialistische houding, maar had anderzijds ook te maken met toeval. De ontwikkeling van de anti-nationaalsocialistische houding naar daadwerkelijk verzet zal centraal staan in dit hoofdstuk. Het is belangrijk hier bij op te merken dat het verzet in Limburg grotendeels opgewapend was.⁸⁰ Dit had te maken met het feit dat verzetsdaden voornamelijk gepleegd werden door Katholieken, die vanuit hun geloofsovertuiging moeite hadden met het doden en verwonden van andere mensen. Gelovigen zullen vast uit onvrede de neiging hebben gehad geweld te plegen, maar door de geestelijken werd steeds benadrukt dat geweld ongewenst was. Daarnaast werden andere vormen van verzet van meer waarde geacht en was het risico op gewelddadige represailles van de bezetter hiermee minder groot.

Welke vormen van verzet wel plaatsvonden in Limburg zal in dit hoofdstuk uiteengezet worden. Duidelijk zal worden dat het daadwerkelijke verzet niet altijd bewust ontstond en dat de behoefte naar goed georganiseerd verzet groeide naarmate de bezetting vorderde. De factoren die de ontwikkeling van een georganiseerde verzetsorganisatie stimuleerde zullen in dit hoofdstuk voorbijkomen. Wederom speelden geestelijken hierin een belangrijke rol.

Hoewel het Limburgse verzet niet gewapend of gewelddadig was, bleef het niet zonder gevolgen. Het Duitse regime werd tegengewerkt en dit kon niet zonder gevolgen blijven. Er zal kort worden stilgestaan bij de slachtoffers die vielen aan de zijde van de Limburgse geestelijken.

Het begin van verzet : krijgsgevangenen en geallieerde piloten.

Op 22 juni 1940 sloot Frankrijk een wapenstilstand met Nazi Duitsland.⁸¹ Ruim anderhalf miljoen Franse militairen werden krijgsgevangenen. Zij werden overgebracht naar Duitse interneringskampen, waar zij dwangarbeid moesten verrichten. De meeste kampen waren niet voorbereid op de grote toestroom van krijgsgevangenen, waardoor de leefomstandigheden slecht waren. Al snel werden er talloze pogingen ondernomen om te ontsnappen en ongeveer

---

⁸⁰ J. Silvertant, De eigen aard van Limburg, in : J. Kooistra (ed.), *Represailles in Limburg, 1940-1945* (Leeuwarden 2013.) 25

⁸¹ Cammaert, *Het verborgen front*, 125.

71.000 Fransen waren hierin succesvol.⁸² Enkele interneringskampen, zoals Aken en Krefeld, lagen vlak over de grens met Limburg. Doordat Limburg zowel een grens met Duitsland als de België heeft, kwamen de vluchtelingen in hun tocht naar vrijheid nogal eens door Limburg.⁸³ Tijdens deze lange tochten, die grotendeels te voet werden afgelegd, waren de vluchtelingen afhankelijk van hulp van vreemden. Het was voor hen moeilijk in te schatten wie er te vertrouwen waren. Dikwijls kozen zij ervoor om hulp te zoeken bij plaatselijke geestelijken. Zij hoopten hiermee eerlijke mensen te treffen, die onder het mom van naastenliefde het risico wilden lopen de vluchtelingen te helpen.⁸⁴ Naast de hoop hulpvaardige geestelijken te treffen, hadden vluchtelingen ook een praktische reden om bij hen hulp te zoeken. De meeste geestelijken waren vreemde talen, zoals Frans, machtig, waardoor de communicatie makkelijker verliep.⁸⁵ Hierdoor raakten in de meeste parochies van Noord- en Midden Limburg pastoors en andere geestelijken betrokken bij de hulpverlening.

Een bijkomend voordeel van de hulp, die vanuit geestelijken werd geboden, was hun maatschappelijke positie. Zij waren zeer geschikt voor het organiseren van de hulp aan vluchtelingen. De betrokkenheid bij de plaatselijke gemeenschap zorgde ervoor dat zij precies wisten naar wie zij zich moesten wenden voor allerlei vormen van hulp. Er moesten immers talloze zaken geregeld worden zoals, opvang, voedsel en personen om de vluchtelingen over de grens te smokkelen.⁸⁶ Daarnaast was het voor geestelijken normaal om veel huisbezoeken af te leggen. Door deze werkzaamheden waren zij uitermate geschikt voor het smokkelen van documenten, zoals persoonsbewijzen.⁸⁷

Enkele maanden na het begin van de bezetting ontwikkelde er door de krijgsgevangen een omvangrijk hulpnetwerk van personen met als initiatiefnemers de lokale geestelijken. Al snel volgde een nieuwe groep personen, die aanspraak maakten op het hulpnetwerk. Piloten van veelal Britse zijde, die neergehaald waren in de grensstreek en op weg naar huis waren, zochten in Limburg hulp.⁸⁸ Door de ervaring met krijgsgevangen konden zij goed geholpen

---

⁸² Ibidem.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ G. Mesters, *Voor 'God, kerk en vaderland'* 665.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ A. van Aernsbergen, *Onze gevallen. Herinneringen aan het verzet in Limburg in de Tweede Wereldoorlog* (1964)24.

worden in hun doortocht naar huis. Hoewel men ervaring op deed met de hulp aan krijgsgevangenen en piloten was er nog geen sprake van een gezamenlijke organisatiestructuur voor de verschillende op zichzelf staande netwerken.⁸⁹

Toenemende repressie, meer onderduikers.

In de begin jaren van de bezetting had de verzetshouding van de kerk voornamelijk te maken met zelfbescherming en zelfbehoud. De hulp aan krijgsgevangenen was niet enorm gevaarlijk en daarom geschikt om vorm te geven aan de anti-nationaalsocialistische houding. Naarmate de oorlog vorderde, trad er een verandering op in de motivatie van de kerk om in verzet te komen tegen het nationaalsocialisme. Door de talloze waarschuwingen en herderlijke brieven was de steun aan het nationaalsocialisme beperkt gebleven. Ondanks de ondergang van de Katholieke zuil was het geloof in god nauwelijks aangetast. Hierdoor was de beschermende houding van de kerk minder noodzakelijk. Tevens vonden er ontwikkelingen in Nederland plaats, waardoor de hulp aan anderen noodzakelijker werd dan zelfbescherming.

In de loop van de bezetting was gebleken dat een Nazificatie in Nederland niet zou lukken. De tamelijk vreedzame aard van de bezetting maakte rond 1943 plaats voor een gewelddadiger en repressiever beleid.⁹⁰ Hierdoor werden steeds meer groepen in het nauw gedreven. Hierbij kan men denken aan universiteitsstudenten die weigerden de loyaliteitsverklaring te ondertekenen en soldaten van het Nederlandse leger die bedreigd werden met krijgsgevangenschap.⁹¹ Om deze laatste maatregel braken eind april 1943 overal in het land stakingen uit. Hoewel de April-meistakingen al na enkele dagen met geweld en repressie werden beëindigd, was gebleken dat het Nederlandse volk nog steeds niet bereid was toe te geven aan de Duitse infiltratie. Na deze stakingen nam het verzet en de onderduikhulp dan ook snel toe.⁹² De gevoelens van onvrede werden versterkt door de radicaliserende maatregelen tegen Joden en dreigende tewerkstelling van Nederlandse arbeiders in Duitsland.⁹³ Deze maatregelen konden vanuit de Katholieke kerk rekenen op felle kritiek.

Tegen de Joodse gemeenschap werden de meeste radicale maatregelen ingevoerd. De

---

⁸⁹ Ibidem, 30.

⁹⁰ Mesters, *Voor 'God, kerk en vaderland'*, 655.

⁹¹ Ibidem, 666.

⁹² Cammaert, *Het verborgen front*, 493.

⁹³ A. Hanssen, *Onze bloedgetuigen. De priesters van Limburg in oorlogstijd*, (Roermond 1946) 9.

bezetter begon hier al mee in juli 1940. De maatregelen waren vaak vernederend, maar leken in eerste instantie geen extreme gevolgen te hebben. Zo werden Joden ontheven van ambtelijke functies en werden zij gedwongen een davidster op hun kleren te dragen.⁹⁴ Echter, de maatregelen radicaliseerde en na de afzondering van de Joden van de Nederlandse samenleving volgde de deportatie naar de verschillende kampen.⁹⁵

Hoewel de Katholieke kerk niet vrij was van een antisemitisch verleden, gingen de maatregelen van het Nazi regime hen te ver. Toch werd in eerste instantie het voortouw in het verzet tegen deze maatregelen niet genomen door de Katholieke kerk. De Protestantse kerken protesteerden openlijk tegen de repressie tegenover de Joden.⁹⁶ In november 1940 informeerden zij de Katholieke kerk of zij zich wilde aansluiten bij dit protest. Zowel aartsbisschop de Jong als bisschop Lemmens waren voorstanders van deze samenwerking en van een openlijk protest tegen de Jodenvervolgingen.⁹⁷ Lemmens schreef aan De Jong : *‘Dat is voor de Protestantse Kerkgenootschappen zulk een stap gezet is, is ook zelfs in deze niet gemengde streken bekend en het wekte verwondering dat de Katholieke kerk niet opkwam tegen het onrecht. Ik ben voor het zenden van een adres en wanneer enkele Hoogwaardwaardige Excellenties tegen bekendmaking op de kansel bezwaren blijven hebben, dan moet het op andere toch ter kennis van het volk komen dat ook de Katholieke bisschoppen onrecht onrecht durfden te noemen en er tegen opkomen.*⁹⁸ Met deze woorden liet hij zien dat de kerk actie moest ondernemen tegen de toenemende repressie tegen de Joden, maar dat de bisschoppen van Breda en Den Bosch dit niet toelieten. Door de afwachtende houding van deze bisschoppen bleef een gezamenlijke actie aanvankelijk uit. Uiteindelijk zag de kerkelijke leiding in dat zij niet langer konden wachten met een afrekening van het lot van de Joden. In eerste instantie ging het hierbij vooral om felle bewoordingen, maar later werd ingezien dat er dringend hulp nodig was. Door de afwachtende houding van de bisschoppelijke leiding, kwam de daadwerkelijk onderduikhulp voor Limburgse Joden te laat op gang.⁹⁹ Toen de georganiseerde onderduikhulp in 1943 op gang was gekomen, was de helft van de Limburgse

---

⁹⁴ Cammaert, *Het verborgen front*, 385.

⁹⁵ Herman van Rens m.m.v. Annelies van Rens, *Vervolg in Limburg : Joden en Sinti in Nederlands-Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog*, (2013) 109.

⁹⁶ Cammaert, *Het verborgen front*, 468.

⁹⁷ Ibidem, 387.

⁹⁸ Ibidem, 468.

⁹⁹ Ibidem, 427.

Joden al gedeporteerd.¹⁰⁰ Dit wil niet zeggen dat voor de overgebleven Joden de hulp niet van groot belang is geweest. Daarnaast was de goed ontwikkelde onderduikhulp in Limburg ook van belang voor Joden uit andere delen van Nederland.

Naast de maatregelen die tegen Joden werden genomen, werden er vanaf 1942 verschillende bevelen uitgevaardigd voor de tewerkstelling van Nederlandse arbeiders in Duitsland. Aanvankelijk was de dreiging niet zo groot. Werklozen die tewerkstelling in Duitsland weigerden verloren hun uitkering.¹⁰¹ De bevelen werden drastischer toen Duitsland op verschillende fronten nederlagen leed. De productie van de oorlogsmachine moest omhoog en hier moesten Nederlandse arbeiders mede voor gaan zorgen. Vanaf 7 mei 1943 moesten alle mannen in de leeftijd tussen 18 en 35 zich melden bij arbeidsbureaus. De achterliggende gedachte hiervan was dat volledige jaarklassen naar Duitsland gestuurd zouden worden.¹⁰² Dit leidde vanzelfsprekend tot grote onvrede onder de Nederlandse bevolking en de Nederlandse bisschoppen reageerden uiterst fel op de maatregelen. In een herderlijke brief uitgevaardigd op 16 mei 1943 verklaarden zij : *‘En niet alleen is de deportatie een ramp, zij is ook een gruwelijk onrecht, in strijd met alle menselijke en goddelijke wetten. Als Herders Uwer zielen mogen wij niet zijgen over hetgeen nu ons volk wordt aangedaan. Het nageslacht zou het ons eeuwig als een schande aanrekenen, als wij dit onrecht stilzwijgend aanzien. De bisschoppen hebben de taak op te komen voor het recht en wat onrecht is als onrecht te wraken; anders zouden zij in hun plicht tekort schieten.*¹⁰³ Onderduiken was voor het grootste deel van de mannelijke bevolking de enige mogelijkheid om te ontsnappen aan de ‘Arbeitseinsatz.’¹⁰⁴

De toenemende repressie voor verschillende groepen in de Nederlandse samenleving zorgde voor groeiende onvrede onder het Nederlandse volk en afrekening van de Katholieke kerk. Hierdoor groeiden zowel de verzetsgeest in Limburg als de behoefte aan een goed georganiseerde verzetsorganisatie. Hoewel in Limburg de structuren voor het verlenen al aanwezig waren, was er geen sprake van een algemene organisatie. Het initiatief voor een goed georganiseerde Limburgse onderduikorganisatie werd medio 1943 genomen door de Venlose kapelaan Jac Naus.¹⁰⁵ Hij raakte betrokken bij de onderduikhulp door ontsnapte

---

¹⁰⁰ Van Rens, *Vervolgd in Limburg*

¹⁰¹ Ibidem, 471.

¹⁰² Ibidem, 472.

¹⁰³ NIOD. Instituut voor Oorlogs- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam, archief 249-0375J, Kerkelijk verzet – Rooms Katholieke kerk., inv. no. a36. *Herderlijke brief inzake de Arbeitseinsatz*, 12-05-1943.

¹⁰⁴ Mesters, *Voor ‘God, kerk en vaderland’*, 666.

¹⁰⁵ van Aernsbergen, *Onze gevallen*, 30.

krijgsgevangen en zag dat de er steeds meer personen aanspraak deden op onderduikhulp. Hierdoor ging hij in de loop van 1943 op zoek naar medestanders om de krachten van de verschillende verzetskernen in Limburg te bundelen. Hij vond hierin al snel medestand van kapelaan van Enkevort en onderwijzer J.J. Hendriks.¹⁰⁶ Doordat de geestelijken het noodzakelijk achtten op de achtergrond van de organisatie te blijven zou Hendrix uiteindelijk de leiding krijgen. Met de inzet van deze personen ontstond er in de regio Venlo een georganiseerde onderduikorganisatie. In dezelfde periode had zich in de regio Roermond onder leiding van pater Lodewijk Bleijs eenzelfde ontwikkeling voltrokken.¹⁰⁷ Secretaris Moonen, die vertrouwenspersoon van geestelijken in het verzet was, zorgde ervoor dat de initiatiefnemers van beide organisaties bij elkaar kwamen. Deze vier personen belegden een vergadering in juli 1943 voor geestelijken uit de hele provincie. Met deze vergadering trachtten zij geestelijken uit gebieden waar de nood hoog was, maar nog geen onderduik hulp aanwezig was te overtuigen van het belang van een onderduikorganisatie.¹⁰⁸ Om hun verlangen voor een samenwerkingsnetwerk van onderduikorganisaties in de provincie kracht bij te zetten, reisde het viertal door de provincie om nieuwe geestelijken te betrekken bij de organisatie.¹⁰⁹ Deze initiatieven bleven niet zonder resultaat. Op steeds meer plekken in Limburg ontstonden groepen die hielpen bij onderduikhulp en in de loop van 1943 sloten steeds meer Limburgse regio's zich aan bij de Limburgse onderduikorganisatie.¹¹⁰ Vanuit de onderduikorganisatie werd Limburg ingedeeld in verschillende districten met aan het hoofd een districtleider en districtsraad. Deze waren onder andere verantwoordelijk voor de plaatsing van de onderduikers, de verspreiding van illegale bladen en het verzamelen van voedsel voor onderduikadressen. Deze districten vielen uiteen in een aantal parochies of dorpen met aan het hoofd een duikhoofd. Zij moesten op hun beurt steeds weer op zoek gaan naar nieuwe onderduikadressen. De verschillende districthoofden kwamen regelmatig samen in gewestelijke vergaderingen waar ervaringen en informatie werd uitgewisseld. Deze vergadering was tevens de schakel tussen de onderduikorganisaties in de districten en de Landelijke Onderduikorganisatie (L.O.).

---

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁸ Cammaert, *Het verborgen front*, 499.

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ Ibidem, 501.

De gevolgen voor de kerk

Het feit dat de bezetter het niet aandurfde de kerkelijke leiding tot verantwoording te roepen en te vervolgen vanwege hun felle standpunten toonde aan dat zij nog niet genoeg macht hadden om de strijd met de kerk volledig aan te gaan. Daarnaast was de aard van het verzet in Limburg niet gewapend en gewelddadig, waardoor represailles tegen de bevolking over het algemeen uitbleven.¹¹¹ Een uitzondering hierop was de vervolging 8 katholieke Joden. Na het protest van de Nederlandse bisschoppen tegen de Jodenvervolgingen werden zij opgepakt. Vervolgens werden zij gedeporteerd naar Auschwitz, waar zij vermoord werden.¹¹² Dit was een van de weinig keren dat enkel de standpunten van de kerk zorgde voor represailles.

Dit wil niet zeggen dat de verzetsacties voor betrokkenen zonder consequenties bleven. De mate van bestraffing verschilde per groep waaraan hulp werd geboden. De gevolgen van de hulp aan gevluchte krijgsgevangenen werd door de Duitsers als minder erg beschouwd dan de hulp die later geboden werd aan geallieerde piloten, Joden en vluchtelingen voor de Arbeitseinsatz. De Duitsers zagen deze groepen als een grotere bedreiging voor de oorlogsvoering. Zo konden geallieerde piloten inlichtingen verstrekken over de situatie in bezette gebieden, de verzetsgroepen, vluchtroutes en militaire informatie doorspelen. Door de zeer actieve rol van een groot deel van de Limburgse geestelijken in het verzet werden er in het bisdom Roermond meer priesters gearresteerd als in de overige bisdommen. In Limburg werden 78 priesters gearresteerd en 30 anderen werden actief gezocht door de Nazi's.¹¹³ Ter vergelijking in het grotere bisdom 's-Hertogenbosch werden 'slechts' 56 geestelijken gearresteerd.¹¹⁴

Na hun arrestatie werden geestelijken overgedragen aan de Sicherheitsdienst. Tijdens de dagen –of wekenlange verhoren van de SD om informatie los te krijgen werden lichamelijke foltering en geestelijke marteling niet geschuwd.¹¹⁵ De lijdensweg van geestelijken hield niet op bij de verhoren van de SD. Immers, hierna volgde opsluiting in gevangenissen en voor sommige geestelijken zelfs concentratiekampen. Uiteenlopende oorzaken zorgde ervoor dat

---

¹¹¹ J. Silvertant, De eigen aard van Limburg, in : J. Kooistra (ed.), *Represailles in Limburg, 1940-1945* (Leeuwarden 2013.) 25.

¹¹² P.W.F.M. Hamans, *Kerk en verzet in Katholiek Limburg*, in : J. Kooistra (ed.), *Represailles in Limburg, 1940-1945* (Leeuwarden 2013.) 62.

¹¹³ Mesters, *Voor 'God, kerk en vaderland'* 672-673.

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ Ibidem, 676.

niet alle geestelijken hun gevangenschap overleefden. De mishandelingen, talloze ziektes en uitputting zorgde ervoor dat zij bezweken in hun gevangenschap. Tevens waren er geestelijken, die in kampen gefusilleerd werden of omkwamen in de gaskamers.¹¹⁶

De geestelijken die nauw betrokken waren bij het Limburgse verzet en de oprichting van de Limburgse onderduikorganisatie werden nauw in de gaten gehouden. Door de prominente rollen van in Naus, Moonen en Bleijs in het verzet was gevaar voor verraad en spionage van Duitsers nooit ver weg.

Voor kapelaan Naus nam de dreiging van een arrestatie vanaf augustus 1943 steeds meer toe. Zijn naam was aangetroffen in aantekeningen van een ontruimd onderduikerkamp in de bossen van Helden, waarna hij actief gezocht werd door de Duitsers.¹¹⁷ Na ruim een jaar ondergedoken te hebben gezeten, werd hij verraden en opgepakt tijdens een vergadering van de onderduikorganisatie in Weert.¹¹⁸ Hij werd overgebracht naar kamp Vught waar hij verhoord en gemarteld werd. Uiteindelijk kwam hij via Oranienburg, een kamp nabij Berlijn, in concentratiekamp Bergen Belsen terecht. Hier overleed hij op 15 april 1945 enkele uren voordat de geallieerden het kamp bevrijdden.¹¹⁹

Pater Bleijs kreeg eveneens met verraad te maken. Hoewel hij gewaarschuwd werd voor zijn naderende arrestatie weigerde hij onder te duiken en zijn klooster in gevaar te brengen. Hier gingen andere verzetsmensen niet mee akkoord en in de nacht voor zijn arrestatie werd hij ontvoerd door leden van de knokploeg uit Helden.¹²⁰ Hij trachtte steeds terug te keren naar zijn klooster, omdat hij vreesde voor het lot van de andere paters. Zij hadden niks met het verzet te maken en hij wilde niet dat zij gestraft werden voor zijn daden. Hierdoor werd hij voor korte tijd opgesloten in een cel in Helden.¹²¹ Toen bleek dat de paters van zijn kloosters niet vervolgd waren, werd hij vrijgelaten. Hij kreeg valse papieren en een nieuwe identiteit, waardoor hij zich weer vrij kon bewegen. Via Frankrijk en Spanje kwam hij uiteindelijk in Engeland terecht, waar hij de regering in ballingschap adviseerde over het verzet in Limburg.¹²² Na de oorlog keerde hij terug naar Nederland en reisde hij door het hele land om over het verzet te praten. Tijdens een van deze tochten kreeg de auto waar hij in zat een

---

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ J. van Lieshout, *De aal van Oranje*, (Venlo 1988), 25.

¹¹⁸ A. Hanssen, *Onze bloedgetuigen. De priesters van Limburg in oorlogstijd*, (Roermond, 1946), 13.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ van Lieshout, *De aal van Oranje*, 30.

¹²¹ Ibidem, 32.

¹²² van Lieshout, *De aal van Oranje*, 573.

klapband en Bleijs aan de gevolgen van het ongeluk. Tot op de dag van vandaag is onduidelijk of het daadwerkelijk een ongeluk was of dat de auto gesaboteerd was.¹²³

Moonen werd het slachtoffer van de spionagepraktijken van de Duitsers.¹²⁴ Zij verdachten hem ervan betrokken te zijn bij het verzet, waardoor hij lange tijd in de gaten werd gehouden. Op 10 augustus 1944 werd er onder valse voorwendselen een huiszoeking gedaan die leidde tot zijn arrestatie.¹²⁵ Hij werd naar de gevangenis van Maastricht gebracht en op 2 september overgebracht naar kamp Vught. Hier kreeg hij te horen dat hij dezelfde avond gefusilleerd zou worden.¹²⁶ Zijn executie bleef uit en enkele dagen later begon zijn lange reis naar Oranienburg. Na een kort verblijf werd hij overgebracht naar concentratiekamp Bergen Belsen waar hij op tweede paasdag 1945 overleed aan tyfus.¹²⁷

---

¹²³ Ibidem, 615.

¹²⁴ Hanssen, *Onze bloedgetuigen*, 9.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Ibidem.

Conclusie

Zoals is gebleken bestond het verzet in Limburg voornamelijk uit onderduikhulp. Door de grote rol en invloed van de Katholieke kerk in het Limburgse verzet bleef het gewapend verzet beperkt. Immers, het verwonden of doden van andere personen was niet geoorloofd binnen de Katholieke levensovertuiging. Mijns inziens is de grote rol van de Katholieke kerk in het Limburgse verzet te wijten aan een aantal factoren.

Een van de belangrijkste factoren was de relatie tussen de Katholieke kerk en het nationaalsocialisme. Deze was van beide kanten vijandig. Al in de jaren '30 werd het nationaalsocialisme door de kerk aangemerkt als een bedreiging voor het voortbestaan van het geloof. De fascistische visie van een totale staat zou afbreuk doen aan de positie van de Katholieke kerk. In talrijke herderlijke brieven en tijdens heilige missen werden gelovigen gewaarschuwd voor de ideologie. Om deze waarschuwingen kracht bij te zetten werden er straffen verbonden aan lidmaatschap van de N.S.B. en daaraan verwante organisaties.

De angst voor de aantasting van het Katholieke geloof bleek niet ongegrond te zijn. Hitler zag het Katholieke geloof als een obstakel in de vorming van nationaalsocialistische staten. Het nationaalsocialisme, de Duitse staat en bovenal de Führer moesten op de eerste plek van burgers staan. Iedere geloofsovertuiging zou hiervan een afleiding zijn. Hoewel Hitler het geloof het liefste zag verdwijnen, was verbieden geen optie. Dit zou tot grote weerstand leiden in een periode waarin de Führer zoveel mogelijk steun moest behouden. Het verbieden van het geloof bleef dus uit, maar er werd alles aan gedaan om de macht van de Katholieke kerk zoveel mogelijk in te perken. Waar de Katholieke kerk een sterke positie had ingenomen, moest deze door het nationaalsocialisme eerst doorbroken worden, wilden zij hier voet aan de grond krijgen. Vanzelfsprekend werd hierdoor de vijandelijke houding van de kerk alleen maar versterkt.

Met aanvang van de bezetting was er in Limburg al sprake van een wijdverspreide anti-nationaalsocialistische houding. Hoewel dit belangrijk was in de ontwikkeling van het verzet was alleen deze houding niet genoeg. Immers, het grootste deel van de Nederlandse bevolking was een tegenstander van de bezetting, maar dit betekende niet dat zij allen actief waren in het verzet. Voor Limburg was er nog een andere factor, die de ontwikkeling van het verzet in gang zette. Door de geografische ligging van de provincie maakten de geestelijken in de eerste maanden van de bezetting al kennis met het verlenen van onderduikhulp aan ontsnapte (Franse) krijgsgevangenen. Zij waren bij Limburg de grens overgestoken en hadden hulp

nodig in hun verdere reis naar huis. Om diverse redenen, zoals het machtig zijn van de Franse taal, zochten zij hulp bij geestelijken. Zij bleken uitermate geschikt voor het verlenen van onderduikhulp door de maatschappelijke functie die zij in het dadelijks leven vervulden. Immers, door de betrokkenheid van een geestelijke bij de samenleving wisten zij precies welke gelovigen mogelijk hulp konden bieden en in welke vorm. In talloze Limburgse dorpen ontstonden rondom geestelijken onderduiknetwerken.

Deze twee factoren zorgden dus al voor het eerste verzet in Limburg en de ontwikkeling van onderduikhulp. Een laatste factor zorgde ervoor dat de verschillende verzetsnetwerken zich gingen organiseren in een Limburgse onderduikorganisatie. Het initiatief hiervoor werd genomen door geestelijken, die al lange tijd betrokken waren bij de onderduikhulp. De behoefte voor een Limburgse onderduikorganisatie kwam voort uit de toenemende repressie van de Duitse bezetting. Steeds meer groepen werden in het nauw gedreven en onderduiken was vaak de enige manier om te ontsnappen aan tewerkstelling in Duitsland of deportatie naar een concentratiekamp. Doordat in Limburg de structuren voor het onderduiknetwerk al aanwezig waren, kwamen hier een deel van de onderduikers terecht. Ongeveer de helft van de in Limburg wonende Joden werden gered door de onderduikhulp en daarnaast werden ook velen Joden uit andere delen van het land ondergebracht in Limburg.

Hiermee is aangetoond dat het grootste deel van het verzet in Limburg door de Katholieke grondslag ongewapend was en men zich vooral bezig hield met onderduikhulp. In eerste instantie hield de kerk zich niet bezig met actief verzet en bleef het voornamelijk bij felle bewoordingen omtrent het nationaalsocialisme. Echter, toen steeds meer geestelijken in de Limburgse provincie onbewust betrokken raakten bij het bieden van onderduikhulp ontstond langzaam een uitgebreid hulpnetwerk. Later groeide dit netwerk uit tot een verzetsorganisatie, die hulp bood aan onderdrukte groepen.

Er was dus wel degelijk sprake van verzet in Limburg. De Limburgse geestelijken trokken met een onverwoestbaar geloof in god en het vertouwen dat het goede altijd zal overwinnen ten strijde tegen het kwaad dat de (Katholieke) samenleving bedreigde. In deze strijd was het leven talloze keren het offer dat gebracht moest worden voor de vrijheid van god en vaderland.

Literatuurlijst

Boeken

Aernsbergen van A., *Onze gevallen, herinneringen aan het verzet in Limburg in de Tweede Wereldoorlog*. (Limburg 1964).

Boas, J.H. *Religious resistance in Holland* (London, 1945)

Blom, H., oratie ; *In de van goed en fout? Wetenschappelijke geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland*. (Amsterdam, 1983.)

Cammaert, A.P.M. *Het verborgen front deel I. Een geschiedenis van de georganiseerde illegaliteit in de provincie Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Leeuwarden 1994).

Dieteren P.R., *De migratie in de mijnstreek 1900-1935*. (Limburg 1959).

Francotte J., Piersma A. & PWF Hamans : *Represailles in Limburg / 1940-1945*.

Hanssen A., *Onze bloedgetuigen, De priesters van Limburg in oorlogstijd*. (Roermond 1946).

Haye de la, R. & Hamans, P., *Bisdom langs de Maas, geschiedenis van de kerk in Limburg*. (Roermond 2009)

Heijden van der, C., *Grijs verleden. Nederland en de Tweede Wereldoorlog*. (Amsterdam 2001)

Jansen J., *Het Roermond groot-seminaire in oorlogstijd*. (Roermond 1947).

Joosten, L.M.H., *Katholieken & Fascisme in Nederland (1920-1940)* (Hilversum 1964).

Kemp, M. (ed.) : *Limburg 1940-1945 : van rampkomeet tot vredespalm* .

Knotter, A. en Rutten W. (ed), *Maakbaar Limburg, De constructie van een samenleving in een eeuw van uitersten. Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg*. (Maastricht 2000).

Knotter, A. en Rutten W. (ed), *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg LVIII*. (Maastricht 2013).

Poels B., *Vriend en vijand*. (Venlo 1977).

Paape A.H., *Donkere jaren : episoden uit de geschiedenis van Limburg, 1933-1945* .

Poels B.en Derix J. , *Vriend en Vijand*.

Rens H.van, & Rens-Wilms A. van, *Vervolgd in Limburg*.

Rens H.van, & Rens-Wilms A. van, *Limburg is Judenfrei*.

Smedts M., *Waarheid en leugen in het verzet*.

Ubachs, P.J.H., *Handboek voor de geschiedenis van Limburg*, (Hilversum 2000).

Venner, J. *Canon van Limburg* (Venlo, 2009)

Archieven

NIOD. Instituut voor Oorlogs- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), Amsterdam.

Archief 249-0375J, Kerkelijk verzet – Rooms Katholieke kerk.